

УДК 352:94(477.51)«1914/1917»

Олександр Немченко

ГУМАНІТАРНА ДІЯЛЬНІСТЬ НІЖИНСЬКОГО ПОВІТОВОГО ЗЕМСТВА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914–1917 рр.)

DOI: 10.5281/zenodo.4663789

© О. Немченко, 2021. CC BY 4.0

*Актуальність дослідження зумовлена необхідністю науково осмислити гуманітарну діяльність повітових земств Чернігівської губернії в умовах Першої світової війни. На прикладі Ніжинського земства можна зрозуміти процеси, що відбувалися на місцях, проаналізувати масштаби викликів часу та простежити способи їх подолання на локальному рівні. **Мета** статті – з'ясувати внесок Ніжинського повітового земства у справу надання допомоги військово-службовцям та окремим категоріям цивільного населення в роки Першої світової війни. **Методи** дослідження дібрано відповідно до мети. У статті використано загальнонаукові методи опису та аналізу, застосовано принципи історизму, об'єктивності та системності. **Наукова новизна**: запроваджена до наукового обігу інформація допомагає суттєво доповнити історію Ніжинського повітового земства новими фактами, осмислити особливості гуманітарної діяльності в роки Першої світової війни. **Висновки**. Ніжинське повітове земство здійснило низку практичних заходів для надання допомоги військовослужбовцям та окремим категоріям цивільного населення впродовж Першої світової війни. Земство найбільш повно розуміло потреби населення, ресурсний та інфраструктурний потенціал повіту, що було одним з ключових чинників для розбудови ефективної стратегії гуманітарної діяльності на місцях. Земці сприяли налагодженню комунікації з губернським земством, міським самоврядуванням та низкою існуючих благодійних організацій, що дозволило втілювати багатовекторні ініціативи. Реалізацію заходів ускладнювали жорстка бюрократична система імперії та загальна соціально-економічна криза, однак навіть у таких умовах земство підтримувало існуючу соціальну інфраструктуру та реагувало на виклики воєнного часу. Досвід діяльності Ніжинського земства може стати в нагоді під час розробки відповідних стратегій вирішення сучасних проблем з точки зору аналізу та переосмислення практик підтримки різних категорій населення.*

Ключові слова: Перша світова війна, Ніжинський повіт, земство, Чернігівська губернія, гуманітарна діяльність.

Перша світова війна стала серйозним викликом для держави та суспільства, своєрідною перевіркою на життєздатність усієї управлінської системи Російської імперії. Важливу роль у реалізації ініціатив у справі забезпечення війська, допомоги військовослужбовцям та цивільному населенню, яке постраждало внаслідок війни, відіграли земські установи.

У цьому контексті вивчення діяльності Ніжинського земства, як й інших повітових земств, суттєво розширює розуміння реальних процесів, що відбувалися на місцях в означений період. Локальний вимір дає можливість повно й детально окреслити сутність гуманітарної діяльності, її масштаби, проблеми та результати.

Із часів здобуття Україною незалежності з'явилася низка наукових праць, присвячених діяльності земств Чернігівської губернії у роки Першої світової війни¹. Окрему увагу безпосередньо Ніжинському повітовому земству приділили в своїх статтях П. С. Гринь та П. П. Моціяка².

Земські установи впродовж усього періоду свого існування опікувалися створенням і розвитком соціальної інфраструктури на місцях. У практичному вимірі це виявлялося у відкритті медичних закладів, богадільень, шкіл, бібліотек і т. д. Війна суттєво розширила перелік цих завдань і збільшила масштаби проблем. Передусім це стосується низки нових викликів, які умовно об'єднаємо у два великі напрямки:

1) допомога війську (лікування хворих і поранених воїнів, допомога військовослужбовцям з інвалідністю, постачання для потреб війська спорядження і продовольства);

2) допомога окремим категоріям цивільного населення (сім'ям військово-службовців, біженцям, сиротам).

Важливою подією у формуванні основ гуманітарної діяльності в усій державі було створення Всеросійського земського союзу (далі – ВЗС). Він заклав магістральні шляхи розвитку цієї сфери життя. Чернігівське губернське земство теж створило комітет, що координував зазначені процеси в межах губернії. На повітовому рівні були засновані осередки, що займалися практичною реалізацією ініціатив, розгортали діяльність у безпосередній близькості та комунікації із населенням та адресатами допомоги³.

У складі ВЗС земства впродовж війни створювали необхідні умови для лікування поранених і хворих воїнів. Упродовж 1915–1916 рр. у межах Чернігівської губернії було обладнано 3539 ліжкомісць, що перебували на обліку Земського союзу⁴.

Прикметно, що саме в Ніжинському земському шпиталі була відкрита найбільша кількість ліжкомісць у губернії – 1000. Це пояснюється низкою чинників: розташування на шляхах сполучення (Московсько-Київсько-Воронізька залізниця), наявністю необхідної інфраструктури (передусім приміщень), медичних кадрів, активних організаторів. До того ж, керівництво ВЗС першочергово передбачало створення медичних закладів поблизу залізничних станцій⁵. Таку кількість ліжок вдалося облаштувати поступово упродовж 1914–1915 рр. Надалі завдання Ніжинського земства полягало в підтримці вже існуючих медичних установ та, якщо

¹ Безугла О. О. Гуманітарна діяльність Чернігівського губернського земства в 1914–1918 роках. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Серія: історичні науки. № 1: Чернігів, 2002. Вип. 15. С. 71–74; Петровська Ю. М. Особливості гуманітарної діяльності земств Чернігівської губернії на початку Першої світової війни за матеріалами «Черниговской земской недели». *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Серія: Історичні науки. № 5. Чернігів, 2008. Вип. 52. С. 271–276; Коваленко О., Рахно О. Чернігівщина в роки Першої світової війни. *Сіверянський літопис*. 2018. № 6. С. 141–157.

² Гринь П. С. Ніжинське повітове земство в роки Першої світової війни (1914–1918 рр.). *Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць*. Київ–Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПіК, 2017. Вип. 10. С. 342–343; Моціяка П. П. Створення Ніжинського повітового благодійного комітету (серпень 1914 р.). *Література та культура Полісся*. Серія: історичні науки. № 9. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 90. С. 47–60.

³ Всеросійський земський союз. *Черниговская земская неделя* (далі – ЧЗН). 1914. № 32. С. 11.

⁴ Список госпиталей, состоящих на учете Всероссийского земского союза: на 1-е июня 1915 года. *Всероссийский земский союз помощи больным и раненым воинам. Отдел эвакуации*. 2-е изд. 1915. С. 338–343.

⁵ Казимиров Н. Я. Земства и Всероссийский земский союз. *Война и культура*. Москва: Ист. Комиссия О.Р.Т.З., 1917. Вип. 25. С. 35.

можливо, покращення їх оснащення, щоб сповна задовольняти потреби хворих та поранених.

Станом на 1 березня 1916 р. у Чернігівській губернії функціонували 3544 ліжкомість Земського союзу – тобто їх кількість порівняно з попереднім роком практично не зросла⁶. Водночас на губернському земському зібранні було зазначено, що мережа шпиталів у Чернігівській губернії досягла масштабів, передбачених Військовим відомством.

Окремої уваги в контексті допомоги хворим і пораненим воїнам та іншим категоріям населення заслуговує Ніжинський повітовий благодійний комітет, створений 8 серпня 1914 р. У цьому комітеті об'єднали свої зусилля й увійшли до складу правління земські діячі, представники міської управи та представники міської громади, а на теренах повіту виникло 24 опікунства («попечительства») в якості його підвідділів⁷.

Земська діяльність у справі допомоги військовослужбовцям не обмежувалася лікуванням поранених та хворих. Нагальною була потреба вирішення проблем протезування, соціально-медичної реабілітації та надання інших видів допомоги військовослужбовцям з інвалідністю.

Зокрема, Ніжинське повітове земське зібрання ще в листопаді 1916 р. розглядало питання створення професійних курсів для скалічених⁸. Утім, широко розгорнути діяльність у справі підтримки інвалідів заважала складна загальнодержавна політика та соціально-економічна реальність. Земства не мали можливості самотужки вирішити цю важливу проблему через «вкрай слабке надходження земських повинностей»⁹ і тому потребували додаткових коштів, організаційної допомоги, медичного та педагогічного персоналу й т. ін.

За даними переписів санітарного бюро Чернігівської губернської земської управи, повітового комітету та Союзу скалічених воїнів, станом на 16 жовтня 1917 р. у Ніжинському повіті перебувало на обліку 567 військовослужбовців з інвалідністю¹⁰. Із них 495 мали «наслідки важких поранень»¹¹. Водночас перепис цієї категорії осіб був проведений неповно через суттєвий брак медичних кадрів.

Ніжинський повітовий союз скалічених воїнів був створений 9 липня 1917 р. і складався із 25 членів. Перше його засідання відбулося 22 жовтня. У межах повіту постали волосні союзи. Однак із початку своєї діяльності вказані структури зіткнулися з гострою нестачею фінансування будь-яких ініціатив: «Надходження коштів випадкові від різного роду благодійних вечорів»¹². Подальше ускладнення політичної та соціально-економічної ситуації в країні ще більше погіршувало становище військовослужбовців з інвалідністю.

Масштабною була діяльність земств у справі забезпечення армії продовольством, спорядженням, фуражем і т. ін. Упродовж війни Ніжинське земство забезпечувало успішне постачання до армії зерна, худоби, сала. З моменту порушення на порядку денному питання про забезпечення фронту земства провадили свою діяльність спільно з ВЗС.

Наприклад, згідно з планом заготівлі шкір у Чернігівській губернії на потреби армії у 1916 р. Ніжинський повіт надав їх у кількості 16782 штук із 77541. Показник ніжинців щодо заготівлі цього виду сировини був другим після Черні-

⁶ Ведомость расходов по содержанию учреждений Всероссийского земского союза помощи больным и раненым воинам. № 6: на срок до 1 июня 1916 г. Москва, 1916. С. 5.

⁷ Моцяка П. П. Створення Ніжинського повітового благодійного комітету... С. 50, 53.

⁸ Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). Ф. 145. Оп. 2. Спр. 793. Арк. 93–94.

⁹ Хворостанский М. Помощь увечным. ЧЗН. 1916. № 47. С. 14.

¹⁰ Заседание временного черниговского губернского комитета помощи военно-увечным. Черниговская земская газета (далі – ЧЗГ). 1917. № 69. С. 5–6; Заседание временного черниговского губернского комитета помощи увечным воинам. ЧЗГ. 1917. № 92–93. С. 6–8.

¹¹ Заседание временного черниговского губернского комитета помощи военно-увечным. ЧЗГ. 1917. № 69. С. 5

¹² Заседание временного черниговского губернского комитета помощи увечным воинам. ЧЗГ. 1917. № 92–93. С. 7.

гівського повіту (17300)¹³. У цьому контексті важливою була посередницька діяльність Ніжинської земської каси дрібного кредиту в справі купівлі та переробки сирих шкір. Для більш успішної переробки сировини правління Земської каси уклало контракти з Ніжинським та Носівським шкіряними заводами¹⁴.

Значною була робота Ніжинського земства в справі постачання худоби до війська. Згідно з розверсткою, яка була затверджена в 1916 р., Ніжинський повіт мав поставити станом на 1 січня 1917 р. 5161 голову великої рогатої худоби. Загалом Чернігівська губернія мала надати 76665 голів¹⁵. Зрештою, земство виконало увесь обсяг поставки 1916 р. – 5222 одиниці «й мало запас на 1917 р. у кількості 61 штуки»¹⁶.

Показово, що Ніжинське земство прагнуло уникнути реквізиції, що було вкрай важливо для підтримки соціально-економічної стабільності в повіті. Відтак у 1917 р., незважаючи на виконання наряду, земство продовжувало закуповувати худобу¹⁷.

Уже в 1917 р. на шпальтах місцевої преси в зверненні до населення Чернігівської губернії йшлося про те, що в попередньому (1916 р.) «земства Чернігівської губернії з честю впоралися з покладеним на них завданням по забезпеченню армії і виконали свій обов'язок перед батьківщиною і армією, повністю виконавши призначений на губернію наряд»¹⁸.

Масштабну роботу Ніжинське земство здійснювало й у сфері допомоги цивільному населенню. Земці брали безпосередню участь у процесі призначення і надання державної допомоги сім'ям військовослужбовців. Роль земств полягала у вивченні матеріального становища потенційних адресатів підтримки з державної казни. Також земці передбачали опцію надання додаткової грошової допомоги, окрім державної виплати, тим сім'ям, які її потребували. Наприклад, Ніжинське земство в 1914 р. «на піклування над сім'ями запасних окремої суми не асигнувало. Управа видала найбільшій сім'ям на посів полів та найм робітників 67 крб. 50 коп.»¹⁹.

Важливою була сільськогосподарська допомога для сімей, де не вистачало робочих рук. Цю проблему вирішували переважно завдяки толоці – добровільній допомозі всієї громади нужденним сім'ям²⁰. Затяжний характер війни серйозно загострював проблему браку робітників. Зокрема, станом на 1917 р. у Ніжинському повіті не вистачало досвідчених сіячів. Показовими є слова земців, що «цього року повсюдно можна було спостерігати на полях Ніжинського повіту, як посів здійснювали малолітні сіячі»²¹. Усе це негативно впливало на продуктивність сільськогосподарської галузі повіту.

Із метою організації всіх сільських сил, а також для більш продуктивного здійснення земських заходів у сфері сільського господарства Ніжинське повітове земське зібрання 15 листопада 1916 р. затвердило проект запровадження у селах Ніжинського повіту «сільських господарських комітетів»²². Такі комітети вже існували в інших губерніях, наприклад, Пермській, і «дали у своїй роботі позитивні результати»²³. Отже, ніжинські земці вивчали досвід роботи місцевого самоврядування в усій Росії і прагнули покращити існуючу організацію співпраці з громадою.

¹³ ДАЧО. Ф. 145. Оп. 2. Спр. 760. Арк. 146.

¹⁴ Там само. Спр. 793. Арк. 193.

¹⁵ Там само. Арк. 222.

¹⁶ Там само. Арк. 223.

¹⁷ Там само. Арк. 223 зв.–224.

¹⁸ К населению Черниговской губернии от Черниговской губернской земской управы. ЧЗГ. 1917. № 8. С. 2.

¹⁹ ДАЧО. Ф. 145. Оп. 2. Спр. 742. Арк. 11.

²⁰ Там само. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 2046. Арк. 129–129 зв.

²¹ Там само. Ф. 145. Оп. 2. Спр. 793. Арк. 121.

²² Курочкин В. Земские волостные комитеты. ЧЗН. 1916. № 50. С. 2.

²³ Положение о волостных хозяйственных комитетах Пермской губернии. ЧЗН. 1916. № 50. С. 14–15.

Земці покладали значні надії на новостворену структуру та сподівалися, що завдяки їй вдасться об'єднати навколо себе розрізнені сили села²⁴. Проте впоратися із цим завданням і об'єднати сільські громади своїми власними зусиллями й авторитетом земським установам так сповна й не вдалося.

На сільськогосподарські комітети згідно з проектом покладалися завдання сприяти населенню у виконанні всіх сільськогосподарських робіт, а також у вирішенні питань, пов'язаних з обов'язковими поставками на потреби армії.

До складу комітетів мали входити місцеві земські гласні, а також представники повітового земства, члени повітової земської управи, агрономічний персонал, інструктори, земські спеціалісти, ветеринари²⁵. Амбіційні плани земців стосовно сільськогосподарських комітетів ще раз підіймали на поверхню питання гострої нестачі дрібної земської одиниці. Земські діячі постійно наголошували на потребі створення волосного земства для ефективнішої реалізації власних ініціатив. Згадані сільськогосподарські комітети якраз і розглядали як своєрідний прототип майбутньої інституції.

Окрема увага земства, як і в довоєнний час, була прикута до дітей-сиріт та загалом до дітей, які потребували опіки й піклування. Ніжинське земство в цьому напрямі притримувалося традиційної схеми: знаходили для дітей благополучні сім'ї.

У 1916 р. були затверджені правила утримання у сім'ях сиріт і напівсиріт, а також дітей мобілізованих на військову службу. Кошторис на 1917 р. передбачав виділення 3960 крб. (у 1916 р. – 2120 крб.) на опіку сиріт і дітей військових. Земство вирішило допомогти «тій самій кількості дітей, що і в 1916 р., збільшивши розмір утримання з огляду на дорожнечу»²⁶. Наголошуємо, що по 990 крб. виділили повітове та губернське земство. Романовський комітет надав 1980 крб. Отже, у черговий раз пересвідчуємося, яке важливе значення відігравали державні благодійні організації, які покривали значу частину витрат.

Урешті наведені вище спільні асигнування повітового, губернського земств та Романівського комітету забезпечували утримання:

- 1) 10 дітей дошкільного віку з двох років (по 9 крб. щомісячно на особу);
- 2) 10 дітей шкільного віку до 12 років (по 9 крб. щомісячно);
- 3) забезпечення школярів одягом та взуттям (по 30 крб. на особу);
- 4) утримання 5 дітей у гуртожитку при Дроздовській ковальсько-слюсарній майстерні (150 крб. на особу в рік)²⁷.

Водночас земство асигнувало Ніжинському Дамському комітету 120 крб. на утримання притулку для дітей вбитих і скалічених воїнів²⁸.

У 1917 р. Ніжинська земська управа запровадила стипендію дітям кавалерів ордену Святого Георгія. Було профінансовано 3 стипендії по 100 крб. кожна у Ніжинській чоловічій гімназії, жіночій гімназії П. І. Кушакевич та Технічному училищі відповідно²⁹.

Окремий вид допомоги, що був актуальний, – створення ясел-притулків, куди матері могли помістити дітей на час польових робіт. Це рішення було важливим як для опіки дітей загалом, так і для підвищення пожежної безпеки зокрема – адже діти без нагляду часто спричиняли пожежі в селі³⁰.

Проте Ніжинське земство підтримувало не всі ініціативи в напрямку допомоги дітям. Прикладом цього є відхилення клопотання педагогічної ради Дроздовського вищого училища щодо виділення коштів для видачі стипендій дітям загиблих і поранених воїнів. Управа пояснила відмову тим, що «Ніжинське зем-

²⁴ Организация сил деревни. ЧЗН. 1916. № 49. С. 6.

²⁵ Там же. С. 7.

²⁶ ДАЧО. Ф. 145. Оп. 2. Спр. 793. Арк. 96.

²⁷ Там само. Арк. 96 зв.

²⁸ Там само. Арк. 169.

²⁹ Там само. Спр. 789. Арк. 9.

³⁰ Приюты-ясли в губернии. ЧЗН. 1916. № 23. С. 2.

ство направило вже значну суму на справу опіки дітей воїнів, і ці витрати щорічно будуть збільшуватися»³¹.

Окремим напрямком діяльності земств у роки війни стало вирішення низки проблем, пов'язаних із напливом біженців, адже вже у жовтні 1915 р. ситуація із біженцями була досить складною.

Для обслуговування біженців у Ніжині було створено два харчувальних пункти: на Борзенському шляху – для вимушених переселенців, які слідували гужовими шляхами, та на вокзалі – для тих, хто переміщувався залізницею³².

Усі біженці мали можливість отримати гарячу їжу (юшка, іноді м'ясо) або чай та цукор (2 шматки на людину). Також усі отримували по 1 ф. чорного хліба. Окрему увагу на пунктах прагнули приділити дітям, яким «по можливості» видавали молоко, білий хліб та яйця. Крім цього, біженці отримували фураж для коней за половину вартості³³.

На харчувальному пропускному пункті на Борзенському шляху здійснювалися також медико-санітарні заходи для біженців. Хворих оглядав фельдшер. У разі відсутності інфекційних хвороб вони отримували амбулаторну допомогу й направлялися далі. Для цього була створена невелика аптека та кімната для прийому хворих. У разі діагностування інфекції біженців направляли до земської лікарні. Хворих на дифтерію, тиф та холеру влаштовували до міського холерного бараку. Безпосередньо на пункті завжди перебували декілька десятків осіб, які тривалий час там проживали. Зазвичай це були батьки та родичі хворих, які перебували в лікарнях³⁴.

Масова хвиля біженців углиб імперії призвела до появи значної кількості дітей, які губилися у метушні переїздів. Для допомоги у вирішенні цієї проблеми неподалік вокзалу створили притулок. Він був призначений для дітей, які відстали від батьків³⁵.

Окрім двох харчувальних пунктів у Ніжині, для забезпечення потреби біженців належним харчуванням на гужових шляхах повіту було створено ще один – у Носівці. До того ж, додатково були засновані два чайні пункти в Володзьковій Дівиці та Малій Кошелівці³⁶.

Повсякчас украй актуальною була медична допомога. Лише за 1915 р. наявні свідчення про 196 біженців із Галичини, які перебували на лікуванні в Ніжинській земській лікарні й були неспроможні оплатити лікарняну допомогу³⁷.

Яскравим свідченням поєднання земської ініціативи та державного сприяння у 1916 р. є асигнування 4000 крб. із військового фонду Ніжинській повітській земській управі на будівництво бараків для біженців-галичан³⁸.

У Ніжині станом на 12 січня 1916 р. перебували 1070 біженців. 229 із них походили з Царства Польського, 170 – із північно-східних губерній, 108 – із прибалтійських губерній, 164 – із Холмської губернії, 70 – з південно-західних губерній і 266 осіб – із Волинської губернії. Усі біженці, які зупинилися у місті, були розміщені на квартирах, а в повітах – отримали роботу. Представники інтелігенції переважно стали вчителювати в селах або ж отримали різні посади в містах. Усього з початку евакуації, яка розпочалася в липні 1915 р., до січня 1916 р. у Ніжин прибуло 5414 біженців, 4048 з яких були евакуйовані в східні губернії згідно владного припису, а ще 296 осіб виїхали добровільно³⁹.

Загалом про успішність реалізації гуманітарної діяльності Ніжинського повітового земства говоримо, спираючись на відповідні звітні документи. Зокрема,

³¹ ДАЧО. Ф. 145. Оп. 2. Спр. 793. Арк. 148.

³² ДАЧО. Ф. 127. Оп. 12. Спр. 560. Арк. 76–77.

³³ Там само. Арк. 76.

³⁴ Там само. Арк. 77 зв.

³⁵ Там само. Арк. 76 зв.

³⁶ Там само. Арк. 179.

³⁷ ДАЧО. Ф. 145. Оп. 2. Спр. 793. Арк. 203–206.

³⁸ Там само. Ф. 145. Оп. 3. Спр. 1229. Арк. 27.

³⁹ О беженцах-поляках и др. *Нежинец*. 1916. № 1–2. С. 1–2.

16 липня 1916 р. Ревізійна комісія розглянула звіти повітового земства щодо утримання Ніжинського земського шпиталю, влаштування харчувальних пунктів для біженців, стану запасів продовольства та речового складу. Ревізія зафіксувала, що в період з 9 серпня 1914 р. по 1 січня 1916 р. звіт був складений правильно, усі витрати були підтверджені відповідними документами, діловодство велося у зразковому порядку, жодних упущень і помилок не виявлено. Разом із затвердженням звіту, комісія дала високу оцінку стану справ у вказаних напрямках і висловила «особам, що вели таку діяльність, глибоку вдячність»⁴⁰.

Отже, Ніжинське повітове земство доклало значних зусиль для вирішення гуманітарних проблем, що постали з початком Першої світової війни. Діяльність у справі допомоги війську та цивільному населенню велася у тісній комунікації із губернським земством, міським самоврядуванням та низкою існуючих благодійних організацій. Загальнодержавна криза в політичній, соціальній та економічній сферах суттєво впливала на можливості земства, його фінансову спроможність реалізовувати суспільно важливі гуманітарні ініціативи. Проте відмічаємо, що, незважаючи на комплекс негативних факторів, земці прагнули підтримувати існуючу соціальну інфраструктуру на відповідному рівні та надавати допомогу належним категоріям населення. Разом із тим, не можна й переоцінювати внесок земств, адже вони існували в сформованій у довоєнний час бюрократичній системі імперії, що була жорстко централізованою.

Вказаний напрям дослідження продовжує містити в собі значний пласт проблем, що потребують подальшого вивчення і розробки задля глибшого осмислення локального виміру діяльності земських установ у роки Першої світової війни.

References

Bezuhla, O. (2002). Humanitarna diialnist Chernihivskoho hubernskoho zemstva v 1914-1918 rokah [Humanitarian activity of the Chernihiv provincial zemstvo in 1914-1918]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. G. Shevchenka – Bulletin of Chernihiv State Pedagogical University named after T. G. Shevchenko*. Chernihiv, Ukraine.

Gryn, P. (2017). Nizhynske povitove zemstvo v roky Pershoi svitovoi viiny (1914–1917 rr.) [Nizhyn district zemstvo in the years of The First World War (1914–1917)]. *Siverschyna v istoriyi Ukrainy – Sivershchyna in the history of Ukraine*. Hlukhiv, Ukraine.

Kovalenko, O., Rakhno, O. (2018). Chernihivschyna v roky Pershoi svitovoi viiny [Chernihiv region at the First World War]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*. Chernihiv, Ukraine.

Motsiaka, P. (2018). Stvorennia Nizhynskoho povitovoho blahodiinoho komitetu (serpen 1914 r.) [The creation of the Nizhyn County Charity Committee (August 1914)]. *Literatura ta kultura Polissya – Literature and culture of Polissya*. Nizhyn, Ukraine.

Petrovska, Y. (2008). Osoblyvosti humanitarnoi diialnosti zemstv Chernihivskoi hubernii na pochatku Pershoi svitovoi viiny za materialamy «Chernigovskoj zemskoj nedeli» [Features of the humanitarian activity of the zemstvos of the Chernihiv province at the beginning of the First World War based on the materials of the «Chernigov Zemstvo Week»]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. G. Shevchenka – Bulletin of Chernihiv State Pedagogical University named after T. G. Shevchenko*. Chernihiv, Ukraine.

Немченко Олександр Сергійович – аспірант кафедри історії України Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. (вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, Україна).

⁴⁰ ДАЧО.Ф. 145.Оп. 3.Спр. 1229. Арк. 61.

Nemchenko Oleksandr S. – post-graduate student of Department of History of Ukraine T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium». (53 Hetmana Polubotka Street, Chernihiv, 14013, Ukraine).

E-mail: alexnem28@gmail.com

Humanitarian activities of the Nizhyn district zemstvo during the First World War (1914–1917)

*The purpose of the article is to scientifically comprehend the role of the Nizhyn district zemstvo during the First World War in providing assistance to servicemen and certain categories of the civilian population. On the example of the activity of the Nizhyn Zemstvo it is possible to understand the local processes, to analyze the scale of the challenges of time and to comprehend the ways of overcoming them at the local level. **Research methods** were selected in accordance with the purpose. In the article were used general scientific methods of description and analysis, principles of historicism, objectivity and consistency have been applied. **The scientific novelty** lies in the fact that the information introduced into scientific circulation helps to significantly supplement the history of the Nizhyn district zemstvo with new facts, to comprehend the features of humanitarian activities during the First World War. **Conclusions.** The Nizhyn district zemstvo implemented a number of practical measures to provide assistance to militaries and certain categories of the civilian population during the First World War. The zemstvo most fully understood the needs of the population, the resource and infrastructural potential of the county. These factors were one of the key factors for the development of an effective strategy for local humanitarian activity. Members of zemstvo contributed to the establishment of communication with the provincial zemstvo, city government and a number of existing charitable organizations, which made it possible to carry out multi-vector humanitarian activities. The implementation of local initiatives was complicated by the tough bureaucratic system of the empire and the general socio-economic crisis, but even in such conditions the zemstvo supported the existing social infrastructure and responded to the challenges of wartime. The experience of the Nizhyn zemstvo deserves attention when developing strategies for solving the problems of our time from the point of view of analyzing and rethinking the relevant practices of supporting various categories of the population.*

Key words: World War I, the Nizhyn district, zemstvo, Chernihiv province, humanitarian activities.

Дата подання: 2 листопада 2020 р.

Дата затвердження до друку: 18 січня 2021 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Немченко О. Гуманітарна діяльність Ніжинського повітового земства в роки Першої світової війни (1914–1917 рр.). *Сіверянський літопис*. 2021. № 1. С. 106–113. DOI: 10.5281/zenodo.4663789.

Цитування за стандартом APA

Nemchenko, O. Humanitarian activities of the Nizhyn district zemstvo during the First World War (1914–1917). *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 1, 106–113. DOI: 10.5281/zenodo.4663789.

